

ÉRTEKEZÉSEK

A TÖRTÉNELMI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

A II. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL.

SZERKESZTI

PESTY FRIGYES

OSZTÁLYTITKÁR.

XIII. KÖTET. IX. SZÁM.

A SZÉKELYEK

SZÁRMAZÁSÁRÓL ÉS INTÉZMÉNYEIRŐL

ORBÁN BALÁZS

LEV. TAGTÓL.

(SZÉKFOGLALÓ ÉRTEKEZÉS)

(Olvastatott a M. Tud. Akad. II. osztályának 1888. márcz. 5-iki ülésén.)

Ára 20 kr.

BUDAPEST, 1888.

KIADJA A MAGY. TUD. AKADÉMIA.

A SZÉKELYEK SZÁRMAZÁSÁRÓL ÉS INTÉZMÉNYEIRŐL

ORBÁN BALÁZS

LEV. TAGTÓL.

(SZÉKFOGLALÓ ÉRTEKEZÉS.)

(Olvastatott a M. Tud. Akad. II. osztályának 1888. márcz. 5-iki ülésén.)



BUDAPEST, 1888.

KIADJA A M. TUD. AKADÉMIA.

A székelyek származásáról és intézményeiről.

ORBÁN BALÁZS lev. tagtól.

Örvendetes jelenségnek tekinthetjük, hogy irodalmunk érdeklődése és tudósaink figyelme kezd a hazánk legtávolabbi keleti zugában tengődő székelység felé is irányulni, és e nagy múltú, nagyérdemű, már-már feledékenységre süllyedt népecskét is — mely hősiessége és szabad intézményeivel elsőrangú tényező volt a múltban — felkaroltatni vagy legalább bevonatni látjuk a megfigyelés és tanulmányozás körébe.

Igaz ugyan, hogy a tudományos érdeklődés ez örvendetes jelensége egyik kiváló tudósunknál:¹⁾ oly irányban nyilvánult, mely szerint legrégibb krónikáinkkal, a mi székely hagyományainkkal, az eddigi történelmi tudattal és törvényeink útmutatásával homlokegyenest ellentétbe helyezkedve, lerontani igyekszik a mi eszményi felfogásunkat: akkor, a midőn — magáévá téve némely ránk irigykedő német és szász írónak pusztá állítását — szintén azon következtetésre jut, hogy a székelyek nem hún ivadékok, hanem Szent László, vagy más későbbi király által odatelepített határőrök lennének.

Azonban ma már a tudományos világ és az oknyomozó történelem a pusztá állítást, a semmi adatra sem támaszkodó bármily ékes okoskodást és az abból levont következtetéseket — bármily tekintélytől eredjenek is — megdönthetetlen dogmaként el nem fogadja; mert bár megengedem, hogy a történelemben is becsempészhetők hamis nézetek és tévfelfogások, melyek néha úgy megrögződnek, hogy azokat nem egyhamar és nem egykönnyen lehet rectificálni, s habár elisme-

¹⁾ Hunfalvy Pál »Magyarország etnografiája« című 1876-ban és »A Székelyek« című 1880-ban megjelent munkáiban.

rem, hogy az ily történelmi tudattá vált téveszmék ellen sikra szállni csak nemes ambícióval és kiváló bátor elhatározottsággal lehet: mindazonáltal Hunfalvy Pál, jeles tudósunknak, legelőbb német és szász írók által ¹⁾ forgalomba hozott azon állítását, hogy a székelyek valamely gyűlevész népből a XI. században, vagy pláne később telepített határőrök lennének, ily történelmi rectificatióul el nem fogadhatom; mert a történelembe becsúszható tévfelfogásokat csak is kétségbevonhatatlan okmányok és történelmi adatok alapján lehet helyreigazítani; az ezredéves felfogást és a nép vérébe átment tudatot csak fontos documentumokkal lehet lerontani és megczáfolni; de bizonyos, önmaga által teremtetett föltevésekből levont következtetésekkel megdönteni nem lehet. Nem! mert a democratia egyenjogosító — s az egyént saját értéke szerint mérlegelő — üdvös áramlata sehol úgy meg nem hódította a tért, mint épen a tudományok mezején, hol a tekintély még

¹⁾ Legelőbb Fasching vetette fel, minden bizonyítás nélkül, hogy a székelyek a mongol dúlás után IV. Béla által telepítették. Timor korábbi királyok által telepítetteti s ezt pusztán a székely névből — a mi szerinte határőrt jelent — következteti. Erre aztán czifra hímét varrtak Stilting, ki a székelyeket besenyő utódoknak, Pray, ki a székelyeket a kúnok beütései ellen oda telepített besenyőeknek, vagy avarmaradékoknak, Schlözer a Szent László által legyőzött és megtelepített kúnoknak, Engel Etelközből kiszorított magyarok utódainak mondja, s nevöket szökely vagy szökevénytől eredtetni. Mind e pusztá állításoknak és agyrémeknek nyomatékot adott Szalay László jeles történészünk, ki minden komolyabb vizsgálódás és kutatás nélkül, a székelyek hún eredetét csalódásnak jelentette ki. Legújabban Dr. Réthy László (az országos régészeti társulat 1887. okt. 25-ki ülésében) »A hún-székely írásról« tartott felolvasásában Szent István idejében telepítette a székelyeket Erdély nyugati részéből át, honnan — mint mondja — a besenyők üzték el. Szerinte a székelyek nem mások a fehér magyarok utódainál. Hát ez az elmélet nem új, azt quedlinburgi Brunó hangoztatta legelőbb, egy jelentéktelen krónikáiról, a ki e saját találmányú s élénk képzelődése szülte hamis elméletével úgy járt, mint névrokona, az a másik tourtzburgi Brunó, a ki Pozsonyban 1045-ben egy ablakból kiesvén, nyakát törte, mert ez a Réthy által felelevenített elmélet is nyakaszegett egy okoskodás. Különbén Réthy László önmaga is rájött tévedésére, s elég erélylyel és férfias bátorsággal birt azt bevallani, a midőn fönnebbi elméletét »A hún-avar és magyar continuitas« című értekezésében lerontva s tévedését bevallva, a székelyek hún eredetét elismerte, s a húnok continuitásának egyik leg-erősebb támaszaként tüntette fel.

nem ad jogcímet a mindenhatóságra és mindentudásra; a hol a kutatásnak, a bonczolásnak szabadsága kizárja a leghatalmasabbnak is csalatkozhatatlanságát: s így én, mint a democratiának e téren is igaz híve, a székelység késő odatelepitésének elméletét egyszerű pusztá föltevésnél s egyéni elvont okoskodásnál¹⁾ egyébnek nem tekinthetem mindaddig, míg azt kétségbevonhatatlan adatokkal támogatva és okadatolva nem látom.

Mert igaz, hogy sem én, sem senki más nem tudja a székelyek hún eredetét okiratilag bebizonyítani, nem is lehetséges, mert azok a vitéz, Európát reszkettető húnok, bizony hártýára írt okmányokat nem hagytak hátra, hisz ők csinálták és nem írták a történelmet; de már Szent Lászlót követett királyaink korában nem csak csinálták, hanem jegyezték is a történelmet, s ha a legcsekélyebb jószágadományozást, vagy határvillongást, vagy egyes emberek letelepítését okmányokban látjuk feltüntetve; bizonynyal egy fél milliónyi, mindenesetre több százezernyi nép megtelepítése és átköltöztetése ama korban is oly esemény volt, a miről kellene okmányi adatokkal birnunk; a mint hogy birunk a kúnok, besenyők, jászok, bolgárok, zsidók, németek betelepítéséről, s a mint vannak okmányaink a Székelyföldről — némely veszélyeztetett pontokra — kitelepített székely gyarmatok kiviteléről is.

Én nagyon jellemzőnek találom azt, hogy a székelyek

¹⁾ Ez elmélet feltalálója Schlözer, nemzetünknek ez a legelfogultabb gyűlöelője, ugyan az, a ki a magyarok finn és lapp rokonságát kieszelte, s a kit némely hazai íróink is követnek, és őseinket készek holmi főka- és halzsírfaló lappok és eszkimófélékkel rokoni kötelékbe hozni; de az — bár miként erőlködjenek is — nem fog soha e nemzet által megemésztetni, mert a nyelv átalakúlhat, de az alak, az arcjelleg, a népek jellemvonásai ezredéveken át is megmaradnak, és soha senki elhinni nem fogja, hogy a daliás magyarok egy törzsről szakadnának azokkal a kenderhajú, savószemű, kis törpe termetű északsarki népekkel. A székelyek késő odatelepitésének elmélete ellenpárját alkotja a magyarok finn-lapp rokonságának, ugyanazon agyrém szüleménye. S hazai tudósaink rosszul teszik, hogy az ily elméleteket német nyelven is terjesztik (Hunfalvy: Die Ungern oder Magyarern), mert ezen kívül is van a német tudósok közt egy iskola, mely a mi befekettetésünkben és lerántásunkban találja gyönyörűségét, semmi szükség, hogy ezeket még magunk is ösztökéljük.

késő letelepítésének elméletét, jobban mondva rögeszméjét, mind olyanok szellőztetik, a kik a Székelyföldön nem jártak, a székely népet, annak földjét, e nép sajátságait, nyelvét, intézményeit, régibb államszerkezetét, öröklési viszonyait nem ismerik, s felületességökből ítélve, még múltját sem tanulmányozták, legalább nem kellő alapossággal: hanem felragadnak egy pusztá állítást s azzal szélmalom-harczot folytatnak a történelmi igazság ellen. Pusztán állítanak, de mit se bizonyítanak; de ép azért, mert lövegeiknek magva nincs, azok csak puffognak, kárt azonban nem okoznak.

De vegyük egy kissé kritikai bonczkés alá komoly alapot nélkülöző okoskodásaikat.

Hunfalvy Pál nyelvészeti alapokon hiszi megdönthetőnek a székelyek hún eredetét. Ennek czáfolatába ez alkalommal nem bocsátkozom, mert azt alaposan halomra döntötte a székely ügyekben legavatottabb és leghivatottabb történészünk, Szabó Károly;¹⁾ de különben is semmi sem ingadozóbb és ingatagabb az elvont nyelvészeti érvelésnél, a mi még mindenkit, a ki e térre lépett, s a ki nyelvészeti alapokból vont le történelmi következtetéseket, túlságokba ragadt, nem egyszer nevetséges helyzetekbe sodort.²⁾ Én azt hiszem, hogy a nyelvészet terén sem lehet ignorálnunk a székelyek közt található nyelvcsajátságokat,³⁾ és azt a pár ezer tájszót, a melyekkel lépten-nyomon találkozunk a székelyek közt.⁴⁾

¹⁾ A »Századok« 1880-ki folyamában.

²⁾ Ettől még a nagytudományú és alaposan képzett Horváth István sem mentesült, a ki »Ne bolondozzon az Ur« (Nagubodonozor) a Gogok- és Mágok-féle elméleteivel alaposan compromittálta magát.

³⁾ Az irodalmi nyelv és a közműveltség terjedése az újabb időben kezdi egyformásítani a nép nyelvét is; de még ma is Csík félreeső falui-ban lehet találni oly beszédmodort, hogy biz az Alföld fia bajosan értené meg, például »*ájonsza meg, hogy akajszám meg.*«

⁴⁾ Én a »Székelyföld« című munkám megírásakor, az akkor tett utazások alkalmával, figyelmemet kiterjesztettem a tájszavakra is, s községenként és vidékenként többet írtam össze 1500-nál, ezek között sok oly szép műszavat a földművelés, mesterségek, sőt még a természettudományok köréből is, hogy azokkal nyelvünknek nem egy hiányát lehet vala kiigazítani. Krizának adtam át, ki a »Vadrózsák«-ban megkezdte a székely tájszavak gyűjteményes közlését. Fájdalom, e nyelvkincs a »Vadrózsák II. kötetének kézírataival együtt elkallódott, pedig alig

Hunfalvy, hogy a dohos pókhálókat (hagyományokat) kiséperhesse a tudomány csarnokából, kész Béla névtelen jegyzőjének krónikáját — őstörténelmünk ezen alapját — összeontani, s az ő általa hún utódoknak feltüntetett széke-lyekre vonatkozó adatait feneketlen mesének declarálni.

Nem lehet hivatásom itt ezen legrégibb krónikánk hitelessége és keletkezési ideje felett vitatkozni, nincs is szükség arra, miután *Szabó Károly megczáfолhatatlanul bebizonyította a krónikánknak a XI. és a Kézai-Thuróczi-féle krónikának a XII. század első felében való keletkezését.* Ha már most Szent László, vagy éppen utána következett királyaink alatt telepítették volna meg a székelyek: akkor az egykorú írónak ezen jelen-tékeny eseményről tudomással kellett volna bírnia, s bizonynyal nem írt volna a székelyek hún eredetéről, hanem ha más valaki ily nézetet nyilvánított volna is, első sorban ő — mint a telepítés-nek, hogy úgy mondjam, szemtanúja — czáfолta volna meg; a mitől semmiféle nemzeti hiúság és előítélet vissza nem tartóztat-hatá, miután a névtelen jegyző semmi esetre sem volt székely.

Azt sem látom át, hogy, a mint Hunfalvy mondja, a hún eredet — állítólagos koholt — meséjét mikép tehette volna a nemzeti hiúság a székelyek közhitévé; hisz hún ivadéknak lenni nem nagyobb dicsőség, mint magyarnak lenni; hisz ha még elfogadjuk is Hunfalvynak azon állítását, a mely szerint a húnok és magyarok közti minden rokonságot tagadásba vesz, én azt hiszem, hogy a nemzeti hiúságnak inkább hízeleghete a magyar eredet. Mert a hún zúgó fergeteg volt, mely egy ideig rombolt s azután nyomtalanul elmorajlott; míg a magyar az államalkotás maradandó áldásait hozá létre, világot átala-kító nagyszerű események megteremtője volt, s a népvándorlás khaoszából a polgárosodás rendezett állapotait fejleszté ki. És így bizonynyal a nemzeti hiúságot sokkal inkább kielégít-heté a magyar, mint a hún eredetre való hivatkozás.

Azt, hogy a székelyek késő letelepítéséről nem lehet okmányi adatot, adományleveleket felmutatni, Hunfalvy azzal hiszi megokolhatónak, hogy sem a szepesi, sem az erdélyi századok nem tudják felmutatni ily telepítési okleveleiket ere-hiszem, hogy valaki azokat községenként — mint én tevém — össze-gyűjthesse.

detiben, hanem csak későbbi átiratokban. De hisz ez épen Hunfalvy ellen bizonyít, mert a mint a szepesi és királyföldi szászok igyekeztek — a most fel nem mutatható — eredeti adományleveleket átiratni és csaknem minden uralkodó által megújíttatni és elismertetni: akkép a székelyek is, ha ily adomány-levéllal odaszállított telepések lettek volna, bizonyosan nem mulasztották volna el eredeti adományleveleiket a későbbi uralkodók által átiratni és megerősíttetni, az ilyenek pedig — mint a telepések létjogának alapját képező okmányok — sokkal nagyobb gondozásban szoktak részesülni, hogy sem nyomtalanul eltűnhettek volna. Ha tehát a székelyek a XI., vagy XII. században oda szállított telepések lennének, erről egy egész halom okmánynyal, átirattal és confirmationalissal kellene rendelkezünk, a minthogy például a XII. század első felében (1141-ben) — tehát Hunfalvy állítólagos székely telepeseivel csaknem egyidejűleg — betelepített erdélyi szászok és az 1211-ben Barcaságra telepített német lovagok az ily adomány- és kiváltságleveleknek és azok átiratainak oly halmozásával rendelkeznek, hogy egész okmánytárakat lehetne azokkal tele tölteni.

Ha a székelyek, Hunfalvy elmélete szerint, a szászokkal egyidejűleg telepíttettek volna keleti határszéleinkre, az bizonyosan királyi adománylevél által történt volna, s a székelyek sem mulasztották volna el — mint a szászok és német lovagok tették, — eredeti adománylevelöket átiratni és megerősíttetni, s azokon alapúlt előjogaikat és területök birtoklását ekkép biztosíttatni; a mint megtették a székelység közül később kitelepített aranyosszékiek, kik, mint gyarmatai az ős hazának, eredeti adománylevelöket, mely később elveszett, átiratni és megerősíttetni el nem mulaszták, nem csak a királyok, hanem még a nemzeti fejedelmek által is.

Az ős Székelyföld lakói ezt nem tették, mert nem volt mit átiratni, mit megerősíttetni, mert ők területöket nem adománylevéllel, hanem vérségi örökjoggal bírták az ős székely alkotmány és birtokjog alapján, a mely régibb eredetű a magyar királyságnál.

Ez az oka, hogy az ős Székelyföldön nemcsak nemzeti de még magán adománylevelet sem tudunk, és nem tudhat

felmutatni senki egészen a XVI. század utó feléig, a midőn János Zsigmond az épen ős alkotmányuk megsértéseért fellázadt székelyeket szigorúan megrendszabályozta s ősi intézményeiket megromlaltta. A székelyek nem hogy a XII. századba letelepített határőrök lennének, hanem egyáltalában nem voltak határőrök. Ott harczoltak ők mindenütt az ország hadai közt, s Zsigmond, Nagy Lajos, Hunyady János és Mátyás diadalaiban, utóbb a nemzeti fejedelmek vallásszabadsági harczaiban mindig döntő szerepet játszottak, a határt is e mellett — mint ott lakók — védelmezték. Határőrökké csak erőszakkal és a mádэфalvi vérfürdő segítségével tették a mult században, s a székelység annyira irtózott e határőrségtől, hogy 1848-ban azonnal lerázta az igát nyakáról. Ez volt az egyedüli vívmány, a mit a székelyek e nagy korszakban nyertek, mert itt nem volt jobbágy, kit felszabadítani, dézsma, királyi jog, mit eltörölni kelle; de azért, bár e korszaktól a székely semmi anyagi hasznót nem nyert, még is 30—40 ezer honvédet állított a társ-nemzetek vívmányai oltalmára, önzetlenül, a minő volt mindig ezer éven át.

Tessék tehát valamelyes okmányi bizonyítékot felmutatni; tessék a székely telepítésről eredeti vagy legalább átirat adománylevelet producálni ¹⁾, akkor meghajlunk; de mind-

¹⁾ Mert ilyenként el nem fogadhatjuk a Hunfalvy által hivatolt 1466-ki Zabolai végzést, a melyben azon tételre fekteti a súlyt, hogy a primorok által elnyomott székelyek jogaikra hivatkoznak, melyeket magyar királyok kegyelméből kaptak; mert ezen oklevél nem adománylevél, hanem az erdélyi vajda-szentgyörgyi és Bazini János által kiállított oly egyezséglevél, melyet ő mint a háromszéki székelység közt felmerült egyenetlenségek és viszályok elsimítására a király által kiküldött békéltető biztos adott ki, mint a háromszéki közgyűlésen megkötött egyezségnek kifolyását. Lásd erről többet *Szabó Károly »Kir. telepítvényesek-e a székelyek«* című munkájában. — Az 1562-ki időt előzőleg egyetlen adománylevelet ismerünk, azt, a melyben az alkotmányunkkal nem igen ismerős Robert Károly Csikban a lakatlan Lok völgyét az Aporoknak adományozza, de annak is a székelyek — mint alkotmányukba ütközőnek — ellemmondottak, s bár a király ismételtlen háromszor is elrendelte a káptalannak a beiktatást, de az soha végrehajtható nem volt, mert a székelyek ellenálltak ezen alkotmányukba ütköző actusnak, s az Aporok soha annak birtokába nem juthattak. L. bővebben *Szabó Károly »Királyi telepítvényesek-e a székelyek«* cz. felolvasásában.

addig, a míg ilyeneket felhozni nem tudnak, pusztá elméleti föltevésekre s hypothesisisekből levont következtetésekre le nem mondunk azon vérünkbe átment ezeréves tudatról, a melyet legrégibb krónikáink (mint Béla névtelen jegyzője, Kézai stb. krónikái), Verbőczyi törvénygyűjteménye, száz meg száz törvényezikk, királyi nyilatkozatok, székely gyűlési végzések, több rendbeli »Székely Constitutiók és törvény-gyűjtemények« által támogatva látunk; de a melyeket még mindezeknél is nyomatékosabban igazolva találunk a székelyföldi ősi cultura maradványai által, melyek határozottan mutatják, hogy ezen, a természet adományaival dúsan megáldott terület őselődökben, még a rómaiak térfoglalása előtti korszakban, is megszállva volt. A székelyföldet minden irányban behálózó római hadútak és az ezeket fedezett castrumok mellett ugyanis oly jelentékeny kő- és bronz-korszakbeli leletekre bukkanunk, melyeket egy korábbi cultura jelzőikép mulhatatlanul el kell fogadnunk.

De a római kort követett időszakból is találunk az itt tanyát vert népelet hatalmas jelzőire. Az a mintegy 70 várrom, mely kétségtelenül mind a római korszakra következő időszakban keletkezett s főleg azok az ős szántóföldek hatalmas, hosszú művelést jelző mezsgyéi, melyek ez ős várak közelében, minden emberi laktól távol eső rengeteg erdőségek közt s magas havasok lankáin át meg át szeldek a lakatlan vadon tájait, nemcsak egy, a mostaninál is tekintélyesebb népességre, hanem e népesség kedvező műveltségi fokozatára is mutatnak, mert a földművelésnek ily nagymérvű térfoglalása mindenestre kedvező színben tünteti föl az ős lakók culturáját.

Hogyan lehetne észszerűleg feltenni, hogy ezen határszéli fekvésénél fogva is nevezetes terület, melyen a korai földművelésnek oly hatalmas és intensiv nyomai maradtak az ős előkorból fenn, s a mely hazánk minden más vidékét előzőleg lett a földművelésnek, tehát a culturának meghódítva, honfoglaló ősaink által vadonban hagyatott volna egészen a XII. századig. Ők bizonynyal elfoglalták és benépesítették volna, ha az már korábban az Atilla húnjaitól hátra maradt és avar maradványok által gyarapított, székelyek által megszállva nem lett volna.

Azok a Hargita, Hatod, Mitács és Rika bércein és lankáin, a *Tartad*, *Rabsonné*, *Bálványos*, *Torja*, *Tiburcz*, *Kinczás*, *Várerösse*, s más ős várak környékén, s távol bérceken feltűnő szántóföld-mezsgyék, s az a hegyormokat koronázott hatalmas vár-lánczolat mind eltörölhetetlen betűit, sorait és fejezeteit képezik a hún-székelyek őstörténelmének, a melyeket érthető magyarázatokkal kísérnek és még inkább felderítenek a székelyföldi helynevek és ősi intézmények.

A helynevek nálunk nagyobb nyomatékkal bírnak, mint bárhol másutt; mert sok mindent átalakít az idő, sok mindent megváltoztat a viszonyok kényszerűsége; de van egy, a mi minden körülmények közt változatlanul fenn szokott maradni a mi conserváló természetű népünknel: ezek a helynevek, a melyek ivadékról-ivadékra, apáról fiúra, szájról-szájra szállva, át nem alakúlnak, hanem évszázakon mondhatnám évezreken át ellenállnak minden újjítási áramlatnak, elannyira, hogy például a Barczaságon, a mely hajdan a Székelyföld kiegészítő része volt, bár 1200 óta németek lakják, a hegyek, folyók, határrészek, dűlők nevei még ma is mind magyarok.

Van a Székelyföldön oly mocsáros hely, a melyet már három század előtt lecsapoltak s művelés alá vettek s még mai napig is megtartatott hajdani tó elnevezése,¹⁾ vannak századok előtt kiirtott, szántás alatt lévő oly területek, a melyek máig megtartották »Erdő« elnevezéseket. A helynevek ezen szívós conserválásából magyarázhatjuk ki a Székelyföldön lépten-nyomon előforduló hún reminiscentiákkal összefüggő helyneveket, a melyeket a szintén ivadékról-ivadékra, szájról-szájra szálló hagyományok a húnokkal és a húnoktól visszamaradott ős-székelyekkel kötnek össze, mint például, az Atila Udvarhelyéről nevezett *Székely-Udvarhely*, közelében a testvéréről nevezett *Budvára*, az Irnák által lakottnak állított *Dezsák-vagy Zétavára*; a hasonnevű hún vezérekről nevezettnak állított *Firtos*, *Tartod*, *Kadicsa*, *Tiburcz*, *Ika* várai, a Rékáról (Atila nejéről) nevezett *Rika* erdő, *Hunárka*, *Atilaútja*, *Atilahegye*, *Eczel* falu a hajdan Székelyföldhöz tartozott

¹⁾ Például a sepsi magyarosi határnak szántás alatt levő egyik részét még ma is *Béldi tavának* hívják, pedig már a XV. században lecsapoltatott a tó s azóta művelés alatt van.

Medgyes-székben, melyek mind a húnokkal, *Mitács, Bucsin, Mirketető, Szambathföldje, Máré földje, Bágy, Etéd, Siklód, Bekecs* s száz meg száz más hely- és vezetéknev, a melyek a székely rabonbánok emlékét tartják fenn, az azokhoz fűződő hős regevilággal és hagyományokkal, a melyeket ha történelmi adatokul el nem fogadhatunk is, mindenesetre több nyomatékkal bírnak a pusztá tagadásnál. Igen! mert azok a néppel élő positiv dolgok, a miket egyszerű negatioval megdönteni, semmivé tenni nem lehet. Nem! mert egyes vidékek, városok, faluk, hegyek, folyók, patakok, források, régi várromok neveiben tagadhatatlanul sok történelmi útmutatás rejlik, ezek az — ezeréven át változatlanul maradó — elnevezések nagyon sok történelmi emléket karolnak fel. Ezek oly becses és állandó okmányok, melyeket nem semmisítenek meg véres harcok, országdúlások, még a területet lakó népek leigázása, sőt kipusztítása sem. Nem! mert azok századokról századokra, népről-népre, ivadékról-ivadékra szállnak át s nagyon sok államjogi fogalmat s megtestesült hagyományt örökítenek meg az idők végtelenségeig. Például felemlítem Konstantinápolyt, Smirná, Rhodust, Alexandriát, Jeruzsálemet, Athénét, Korintust, Rómát, melyek hányszor dúlattak fel, hány hódító kezén mentek át, hány nép temetkezett romjaik közé, s mégis azok egészen napjainkig megtarták ős eredeti neveiket. Magyarország nem egy megyéje, városa, községe, pusztája elnevezésében örökíté honfoglaló őseink és vezéreink neveit¹⁾ s a neveikkel összefűződő történeti emlékezéseknek egy hosszú sorozatát. Senkinek sem jut eszébe azok történelmi vonatkozását tagadni: mikép lehetne józan felfogással a

¹⁾ Mint például Szaboles-, Ung, Hont, Csongrád, Csanád, Temes, Zala, Pozson, Torda, Kraszna, Bihar, Arad, Ugocsa, Torna, Tolna, Borsod, Gömör, Abauj, Keve stb. megyék; Zombor, Szerencs, Baja, Gyula, Keve, Tur, Csaba, Öcsöd (Békés-m.): Tass, Acsád (Vas-m.); Doboz (Fejér-m.); Kund (Küküllő-m.); Aba (Fejér-m.); Árpád, Bojt, Ártánd, Szalárd, Pelbárhida (Bihar m.); Igmánd (Komárom-m. Agmándról, Árpád egyik követéről); Leel (Komárom-m. Lehelről); Vatha-Somlyó (Szilágy-Somlyó régi neve); Beel-Vatha, Ungvár-Vatha, Veleg (Fehér-m. Velekről, Árpád egyik vezéréről); két Szemere (Győr- és Sopron-m. Szemeréről, Huba fiáról); Solt (hajdan Zoltán) s számtalan más ősnévű község, a melyek sorozatával egy egész kötetet lehetne teletölteni.

Székelyföldön lépten-nyomon felmerülő hún-vezérek és székely ősök neveivel összefűződő helynevek történelmi vonatkozásait megtagadni, azok értékét kétségbevonni. Ez ellenkeznék a történelem igazságérzetével. Ily merev tagadással soha egyetlen népnek sem lehetne őstörténelmét földérinteni s az egész emberiség előkora sötét homályba temetkeznék.

De vannak az ősi helyneveknél még sokkal nyomatékosabb bizonyítékok, a melyeket már történelmi adatokul mindenki tartozik elfogadni: ezek a nép multjából, a nép életéből kifejlődött ezredéves intézmények és jogviszonyok, melyek a székelyeknél annyira szembeötlően eredetiek, oly kiválóan sajátosak, a magyar intézményektől, jogviszonyoktól és szokásoktól annyira eltérők, hogy azokat egyenesen hún hagyományoknak és határozottan hún örökségnek kell tekintenünk.

Itt csak mellékesen említem meg a *nemek* és *ágak* szerinti felosztást, örökösödést és hivatal viselést, tehát a *vérségi kormány-rendszert*, mely Magyarországon sehol fel nem található a Szent István utáni korban, a *székekre* való politikai felosztást,¹⁾ a hivatali állások sajátos elnevezését,²⁾ minden hivatalnoknak — politikai ügy, mint katonainak — szabad választását le a legújabb időkg.³⁾ Csak is egyetlen oly hivatalnok volt, a ki választás alá nem jött: a *székely ispán*, kit a király nevezett ki, leginkább nem székely származású magyar főurak-

¹⁾ A Székelyföld nem vármegyékre, hanem »székek«-re volt felosztva, pedig királyi vár egynehány volt a Székelyföldön is — melyek mint elkülönített szigetek, a király hatósága alatt állottak, de a vidék népe nem volt ezek alá beosztva, mint az ország többi részében, hanem saját választott tisztviselői alatt állott, s kelt fel had idején is. Igaz, hogy a »szék« megvolt a századoknál is, de ők is a székelyektől vették át, miután a Királyföld egy nagy része jó ideig a székely ispánok hatósága alá volt beosztva.

²⁾ Legrégibb időben rhabonbán, gyula, harkász, azután királybíró, dulló stb.

³⁾ Egészen 1848-ig, a midőn önként fogadta el az újabb berendezkedést. Főkapitányait, hadnagyait — vagyis katonai előljáróit — is szabadon választotta a »nemek« és »ágak« sorrendje szerint. A főkapitány és a székek külön kapitányainak választása lehatott egészen a XVIII-ik századig. Így Bethlen Miklós 1703-ban lett Udvarhelyszék kapitányának megválasztva.

ból,¹⁾ mert a székely ispán volt az egyedüli kapocs a korona és a csaknem teljesen független önkormányzattal bíró Székelyföld között, csakis a székely ispán révén érintkezett és érintkezhetett az uralkodó a székelyfölddel, a melyet ép ez önállóságáért sokszor illettek a »*Regnum*« és a »*Székelyország*« elnevezéssel is.

A székely ispán mellett voltak még királyaink és később nemzeti fejedelmeink alatt is a Székelyföldön volt határszéli váraknak, — melyek utóbb csak kettőre: az udvarhelyi és háromszéki várhegyi várra szorítkoztak — várnagyai, de kiknek semminemű hatóságuk és hatalmuk a székelyek felett nem volt, a mint kitetszik Bátori Zsigmondnak 1590. nov. 27-én Kolozsvárról kiadott rendeletéből, a melyben a székelyeknek a várhegyi várnagy beavatkozása elleni panaszára elrendeli a többek közt, hogy: »Ezután várhegyi várunk kapitányai se Sepsi, se Kézdi, se Orbai székek királybírái, se más semmiféle hatóság, azon székek gyalogjainak ne rendelkezék, hanem csak is az ők választott kapitányaik, legyenek felmentve a várhegyi vár őrizetétől, hanem otthon végezzék családi dolgaikat s csak ellenséges támadáskor védelmezzék e várunkat. A mi az igazságszolgáltatást illeti, rendeljük, hogy a gyalogok közt, ha akár személyt, akár vagyont illető per felmerül, abban választott kapitányaik ítéljenek, ha meg nem elégednék valamelyik fél, a mi curiánkhoz felebbezzon. Bírságot tőlük se székely ispán, se királybíró, hanem csak kapitányaik hajthassanak fel.« (Lásd Kovács Ist. gyűjt. acta de Sicul 1500—1600. a kolozsv. unitar. colleg. levélt.)

Ilyen eltérés az, hogy a székelyek szabadok voltak személyekre és birtokukra, melyet vérségi örökösödés jogán tökéletes tulajdonúl bírtak. A Székelyföldön a király nem adományozott senkinek birtokot, és kihalás esetén nem örökölt, mert azok, — mint alább tüzetesebben ki fogom mutatni — szomszédra és községre szálltak s az által adományoztattak. A székely adót nem fizetett sem birtokától, sem portájától, sem fejétől, hanem csak katonáskodott és ajándékul ökröt

¹⁾ Az, hogy a székely ispánság az erdélyi vajdákra ruháztatott, szintén újabb keletű; a legelső erdélyi vajda — ki székely ispán is volt — Hunyadi János és társvajdája Ujlaki volt. (Lásd Szabó Károly »Kir. telepítvényesek-e a székelyek« cz. munkájában.)

sütött (bélyegzett) koronázáskor és trónörökös születésekor és a székely Ispánnak beiktatásakor mindenik szék egy-egy paripát ajándékozott. (Lásd Szabó Károly »Kir. telepítvények-e a székelyek« 11. lap.)

Hunfalvy a jászok és kúnok állapotát hasonlóknak tartja a székelyekével, holott végtelen nagy volt a különbség, mert habár a jászok és kúnok szabadok voltak is személyökre, s bár király zászlója alatt katonáskodtak; de azért adót (census) fizettek, s tudjuk, hogy területek adományozás alá esett, sőt egész tömbében is elzálogosított a király által (a német lovagoknak.) Ha a kún vagy jász kitelepült az ország más részébe, kún vagy jász eredetének kimutatása nem tette őt nemessé és adómentessé, mint ez a székelyekkel történt, a kikre, nevezetesen a Szabolcs megyébe kitelepedett Senyői Pál és rokonaira vonatkozólag már I. Lajos király 1346-ban ítéletileg kimondotta, hogy miután székely eredetők kitűnt, adómentesítendőek, s hogy bárhol lakjanak is, ez iránt kiváltságlevelé felmutatására ne köteleztessenek.¹⁾

A király mindenütt másutt adományozott, nemesített, területeket elcsatolt, egyesített; de a Székelyföldhöz adni, vagy abból valamit elvenni s valakit székelylyé tenni nem volt hatalmában, mert a székelység a székely származással járt, a székely birtokjog a vérségi rendszeren alapult.

Igy például V. István Szederjest és Szász-Keresztúrt Lőrincz és fia Lestárnak adományozván, elrendelte, hogy e területet a telegdi (Udvarhely széki) székelyek törvénye szerint használja, s megrendelte a telegdi székelyeknek, hogy azokat székely birtoknak, Lőrinczet és fiát székelyeknek elismerjék. De abból nem lett semmi, bár ő ismételten, sőt fia László is (1279-ben) ezt utólag elrendelte s szigorúan meghagyta.²⁾ Udvarhely-szék a királylyal szemben is tudta a székely jogot respectáltatni, Lőrincz és fia nem lett székelylyé, Szederjes megmaradt vármegyei, Szász-Keresztúr királyföldi községnek, mert azok lakói nem származván székely vérből, királyi hatalom székelyekké nem tehetette.

¹⁾ Lásd Székely Oklevéltár. I. k. 52. lap.

²⁾ Lásd ez okmányt Székely Oklvár és Szabó Károly »Kir. telepítvények-e a székelyek« című munkájában. (Megj. 1884. Mvásárhelyi.)

De nem csak a széleken — bár terület-nagyobbodással, tehát előnnyel járt volna — nem tűrte a székely az odacsatolást, és más származásúak székelylété tételét, hanem a még saját területén beékelve lakó idegen származású népeket, s azok területét sem fogadta be maga közé; így voltak a székelyek közt besenyők, kik a Székelyföld közé beékelt területet lakták, s bár ezek földesurai leginkább székelyek voltak, még is azok a legújabb időkig (1848-ig, sőt 1875-ig) nem tartoztak a Székelyföldhöz, hanem Felső Fehérvármegye hatósága alá voltak beosztva. Ilyen volt a Háromszék és Csík közé beékelt Szárazpatak, Peselnek, Karathna, Volál és Kézdi-Szent-Lélek egy része.¹⁾ Ilyen volt Bikszád vidéke, hol hajdan Zsombor, Gerebencz nevű régi faluk, most Bikszád, Mikó Újfalu fekszenek.²⁾ Míg ellenben, ha valamely székely népség valamely vármegyei területet szállott meg, az az által székely birtok-jogot nyert, s a király adományozása alól kijött székely örökséggé változott át. A letelepített székely tehát magával vitte oda minden székely jogát. Legpraegnansabb példa erre Aranyosszék, a mely a király által Tordavár területéből és Torda-megyéből kiszakíttatva adományoztatott a székelyeknek, s e kitelepítés által megszűnt azonnal vármegye lenni, a király elveszté ott minden adományozási és öröklési jogát, s az székely lakói által valóságos székely területté változott át, székely birtokjogot öltött fel, székely adómentességet élvezett. Sőt még az egyes székely kitelepülő is magával vitte székely-jogát és adómentességét.

Ennek bizonyítására még szembeötlőbb, még meggyőzőbb adatot is tudunk felhozni. Ott volt például Csík déli határszélén, e beékelt Felső fejérmegyei szigetkével határos *Lázárfalva*, a melynek lakói besenyők lévén, az régebben Felső Fejér-megyébe volt a többi besenyő falukkal együtt beosztva ;

¹⁾ Kézdi-Szentlélek egy része besenyők által levén megszállva, az F.-Fejér-megyéhez, míg székelyek által lakott másik fele kézdi-székhez tartozott ; tehát még ugyanazon egy faluban is a székely származást ily élesen megkülönböztették. Később a besenyők elhúzódván vagy elpusztulván s helyekre székelyek telepedvén, a régi megyéhez osztott félfalu is visszakebeleztetett Kézdi-székbe.

²⁾ Ez, mint vármegyei terület, eladományozás tárgyát képezte.

későbbi időkben azonban a besenyők kipusztulván, székelyek szállották meg (a XIV. században), a mikor azonnal Csíkhöz csatoltatott s székely területté változott át, míg a szomszéd besenyő faluk továbbra is megmaradtak vármegyének. Kézdi-Szent-Lélek besenyők által lakott fele része szintén vármegyéhez tartozott mindaddig, míg a besenyők kiszorításával székelyek nem szállták meg.¹⁾

A míg a vármegyéken hűtlenségért fejét, vagyonát veszté a bűnös; addig a székely birtokát soha se veszté el; ez nem csak közjogilag állott, hanem ítéletileg is bizonyítható. Így például gyergyai Lázár Ferencz hűtlenségen fejét veszté; de (marosszéki) kisleludi birtoka, a székely törvények értelmében, és Májlád István vajda 1535-ben — az ország dicséretes törvénye és szokása szerint — hozott ítélete szerint életben maradt testvére Lázár Jánosnak visszaadatott.²⁾

A Székelyföldön soha semmi királyi jog nem volt s még ma sincs, már pedig, ha a székelyek, — a mint Hunfalvy követeli — *koronabirtokokra* telepítették volna, mint a szepesi és királyföldi szászok: akkor a Székelyföldön is lett volna királyi jog, s itt is fizettek volna censust, dézsmát, mint ama területek lakói.

De van egy mindezeknél erősebb, megdönthetetlenebb argumentum, mely intézményekben nyilvánul: ez a *székely alkotmány*, ez a világnak legdemocraticusabb, legköztársaságibb államszerkezete, a mely a Székelyföld minden szülöttjét egyenlővé tette jogban és kötelességben, teherben és élvezményben; a mely szerint a Székelyföldön soha sem volt külön előjogokkal, kiváltságokkal bíró felsőbb osztály vagy nemesség, hanem mindenki egyenlő befolyású tagja volt a nemzetnek, a hol az uralkodónak semminemű előjoga, előléptetési, jutalmazási, avagy büntetési hatásköre nem volt, mert e fönségi (souverain) jogokat maga a székely nemzet élvezte, sőt jó ideig még törvényhozási joggal is fel volt ruházva, nem a király, hanem a

¹⁾ Lásd erről többet Székelyföld című munkám III. kötetében és Szabó K. »Kir. telepítvényesek-e a székelyek« című munkája 23. lapján.

²⁾ Lásd Székely Oklevéltár és Szabó Károly »Kir. telepítvényesek-e a székelyek« című munkájában és a »Századok« 1875. évf. 592—622. lapján.

nemzet választott felebbvalói, tehát önmaga, által egybehívott nemzetgyűléseken, melyeket Udvarhelyt az anyavárosban és az agyagfalvi téren, a Székelyföld e Rákos mezején szoktak volt tartani.¹⁾

Lehetetlen feltennünk, hogy, ha a székely olyan későbbben telepített gyűlevész népből összeverődött határőr lett volna, ily, az anyanemzet által soha sem élvezett nagy jogokkal s oly souverain hatáskörrel lett volna felruházva, a minővel a magyar nemzet kiváltságoltjai, még egykor nagyon is elhatalmasodott, oligarchiája sem bírt soha.

Székelyföldön soha se volt nemesi osztály és jobbágy.²⁾ Volt ugyan kezdetben két osztály: a *lofew* (*lovag*) és a *giarlak* (*gyalog*) osztály, de ez tisztán csak a fegyvernem megjelölésére vonatkozott. Nem volt különben a későbbi három nemű székelyekkel sem, mert a főember (*primor*) a lovag (lófő) és a gyalog (*pixidarius* vagy puskás) felett semminemű előjoggal nem bírt, hanem csak is nagyobb kötelességgel, a mennyiben tartozott többed magával harczra kelni, a midőn a lovag csak egymaga lóháton, a gyalog szintén csak feje után kelt fel. Hogy a főnemesek (*nobiles praecipui*) hány lóval keljenek fel,

¹⁾ Udvarhelyen tartott 14, és az agyagfalvi téren tartott 2 ily nemzetgyűlésről s még néhány Maros-Vásárhelyen tartottról van okmányi tudomásunk (lásd Székelyföld című munkámat), sőt még azután is, hogy Erdély az osztrák házból való uralkodók alá ment, találunk még vagy 30 székely nemzeti gyűlést és annak végzéseit feljegyezve; ezek már nem voltak népgyűlések, hanem a székelyföldi megválasztott képviselők összesége gyűlt össze rendszerint az országgyűlést megelőzőleg, vagy annak folyama alatt, s a nemzet kívánalmairól és sérelmeiről külön felterjesztéseket tettek, mindig a »Székely nemzet« vagy »Natio Siculica« nevében és annak nemzetgyűléséből. (Lásd Székelyföld cz. munkámat.)

²⁾ A mi kevés jobbágy volt a későbbi időben a Székelyföldön, az is idegen betelepített oláhság és cigányság volt, a kiket a földesurak allodialis birtokukra telepítettek; és keletkezett abususként úgy is, hogy a János Zsigmond alatti lázadáskor a székely alkotmány felfüggesztésével néhány száz székely büntetésből jobbágyságra is vettetett, mások meg a harcoztérrel való haza szökésért büntetettettek jobbágysággal; de az ilyenek száma elenyészőleg csekély volt, s az is az alkotmány ellenére történt, mert a székely, hűtlenség esetén fejét igen, de jószágát nem veszítette, vagy ha veszítette, az soha sem szállt a korona eladományozására, hanem a községre, a mint alább látni fogjuk.

azt jószáguk mennyisége szabta meg. Erre vonatkozólag igen érdekes összeállítást találunk az 1635-ki Háromszéki lustralis könyv (lásd alább) kezdő lapjain. Az itteni összeállítás szerint egész Háromszéken 70 nemes volt összeírva. Ezek közül Nemes Tamás főkapitány 24 lóval, Béli 12 lóval, Basa Tamás 9 l., Kálnoky István hadnagy 8 l., Mikes Benedek 6 l., Domokos István 5 l., Réthy István, Donáth Ferencz Mihálczia Péter, Vitéz Lászlóné asszony szolgálai (így) 4—4 l., a többi 2—3 lóval, sőt egy része csak egy-egy lóval.

Mily szép, a valódi democratiának mily magasztos nyilvánulása az, a mely a felsőbb osztályúaknak nem adott több jogot, hanem csak több-kötelességet, s nagyobb áldozattól és nagyobb szolgálatkészségtől feltételezte azon osztályba való előléptetést, melynek más előjoga nem volt, mint, hogy a hazát nagyobb odaadással és önfeláldozással szolgálhatta, mint, hogy a haza védelmére nagyobb vér- és pénzáldozatot¹⁾ hozhatott; de az ily nagyobb jelentőségű osztályba való lételt és előléptetést koránt sem az uralkodótól, hanem egyenesen a souverain néptől nyerte. Ugyanis a lustrák vagy az évenként tartatni szokott szemlék és hadgyakorlatok alkalmával, ha valaki nagyobb szolgálati képességét kimutatta, a székely ispán tudtával egyszerűen átírták a felsőbb osztályba;²⁾ ellenben, a ki elszegé-

¹⁾ Mert akkori időben három vagy több harczost lóval és lovas fegyverzettel kiállítani s azt egy hónapon át élelmezni, nagy anyagi áldozatot igényelt; meg volt határozva törvény által, hogy a gyalog a székely ispán tudtával úgy léphet a lovasok közé, ha lovat és lovas fegyverzetet szerez s azt a lustrán bemutatja, a lovas az első közé úgy, ha három székely örökségre tevén szert, harmadmagával tud felkelni. Lásd Székely nemz. const. 22. lap.

²⁾ Erre nézve igen érdekes Mátyás királynak Modra vára alatti táborából kiadott rendelete, a melyben a táborában levő székely lófők és gyalogok panaszára Mérái Balázs székely ispánnak 1479. decz. 9-én szigorúan eltiltotta a hatalmaskodó primorok zsarolását, elrendeli, hogy általános lustrát tartván, őseiktől leszármazó állapotok szerint irassa össze külön a lóföket, külön a gyalogokat, s az a fő ember, a ki ezen változtatni merészelne, örök becstelenségbe essék. Felsőbb fokra vajda és ispán tudta nélkül senki se hágjon, hacsak három nyíl földje s ahhoz való értéke nincsen. (Lásd Szabó Károly: Kir. telepések-e a székelyek.) Tehát a kinek birtoka megszorodott, az vajda és ispán tudtával, a lustrák alkalmával felsőbb osztályba átirathatta magát a nemzeti hadi

nyedése miatt képtelenné vált kötelezettségének megfelelni (például, ha a lófő ló nélkül, gyalog jelent meg), átirták alsóbb osztályba.

Erre nézve a lustrákban számtalan bizonyítékot találunk. Egynehányat az 1635-ki lustrális könyvből mind a két esetre vonatkozólag ide jegyzek: *Bacson* községnél a *pedites pixidarii* közt *Sigmond Márton*, *Balló Jakab*, *Kis Balló Jánost*, *Csiki Jakab*ot és *Nagy Jánost* azon utánjegyzettel, hogy a »lófökké lőttek«; *Köpeczen* a *pedites pixidarii* rovatban »Égető Miklós vén ember, fia Mihály, lovasok közé iratott,« ugyanott »*Saláti Máté lófő. lőtt.*«

De nemcsak a gyalog léptettetett a lovasok, hanem a lovas vagy lófő átiratott a nemesek közé; erre is találunk e lustrális könyvben számtalan adatot. Hivatkozom itt *Angyalosra*, hol a primipilusok (lófők) rovatában találjuk »*Losonczy István a nemesek közt mustrált, és a másik esetre ugyanott »Sebestyén Miklós (gyalog) a lófők közt mustrált.*«

Bikfalván pláne gyalogos léptettetett egyszerre elő a nemesek közé, mert a *pedites pixidarii* rovatban találjuk Nagy László után e bejegyzést »*a nemesek közt mustrált.*«

Uzonban a primipilusok (lófők) rovatában *Zaboczia István és Pünkösti István »mustráltak a nemesek közt.*«

Hogy nemesek (primorok), ha elszegényedtek s így nagyobb szolgálati képességeket elvesztették, alsóbb, sőt a legalsóbb osztályba is leszállítottak, arra is e lustrában számtalan adatot találunk; legyen elég itt a *Nagy Ajtai* összeírásra hivatkoznom, hol a nemesek (nobiles) rovatában találjuk *Kozma Tamás* után e bejegyzést »*gyalog lőtt.*«

De egyik sem volt kiváltságolás vagy degradatio, mert mindenik osztály tehetsége szerint szolgálta a hazát; a társadalmi állást nem az uralkodók kegye, vagy szeszélye, hanem a nép valódi elismerése szabta meg, a szerint, a mint arra valaki képesítette vagy érdemesítette magát.¹⁾

szemlék nyilvántartó könyveibe (lustrális könyvekbe), a mint erre a lustrális könyvekben számtalan példát találunk. (Lásd *Mátyás király rend. Székely Oklevéltár* I. k. 220. lap.)

¹⁾ Hunfalvy úr azon furcsa elméletet állította fel, hogy a székely lófő ugyanazonos volt a németek soltésza, az oláhok kenézével, a kik,

Hát ez a köztársasági intézmények valódi eszményi magas színvonala, és a népsouverainitás oly magasra emelése volt, a minőt sehol, még a köztársasági kormányformáknál sem tudunk feltalálni. Ez a jogegyenlőségnek az utolsó következtességig való átvitele volt, a mi nem tűrt kiváltságoltakat, kedvezményes osztályokat: hanem csak is érdemsorozat szerint osztályozott s nem tüntetett ki senkit több joggal, hanem csak több kötelességgel.

A székely alkotmány teljesen kizárta az uralkodók nemesítési jogát, hanem azt maga a székely nemzet gyakorolta s az egész nemzetre kivétel nélkül kiterjesztette. Nem volt a Székelyföldnek egyetlen szülöttje sem (a csekély számú jobbágyokat kivéve), a ki nemes ne lett volna, a ki az alkotmány sánczain kívül állott volna; míg a magyaroknál milliók voltak a jogfosztottak s a rabszolgaság (jobbágyság) vas igájába szorítottak. És a székely nemzet e nemesítési főnségi joga oly korlátlan volt, hogy az nemcsak a tulajdonképeni szűkebb értelemben vett Székelyföldre, hanem az egész magyar hazára kiterjedt; a székelyföldi nemesítés, minden más királyi szentesítés vagy beleegyezés nélkül is, bárhol érvényes volt, mert elég volt a magyar területre kitelepedett székelynek kimutatni székely származását, hogy azonnal a valódi kétségtelen nemesek közé iktassák s az adótól mentesítsék. Ez lehatott egészen az 1848. előtti korszakig.

Ez ellen semmit sem bizonyít az, hogy néha a fejedelmek a székely családoknak is osztottak armalis és nemes leveleket, mert ez csak szórványosan és abususként történt azután, hogy János Zsigmond és a Báthoriak a székely alkotmányt

mint tudjuk, telepítési ügynökei voltak püspököknek, egyes földesuraknak, néha királynak is, hogy bizonyos lakatlan vagy erdőségéből irtandó területre telepeseket toborzzanak jobbágyokként s azoknak udvarbírái legyenek. Ámde a székelyeket senki sem toborozta ily telepedésre, azok ősi birtokukat erősebb jogcímen birták, mint a vármegyei nemesek, mert ezt magszakadás vagy hűtlenség esetében az uralkodó el nem vehette, míg ama kenézségeket elvehette. Aztán a lófők egy kissé számosabban voltak, hogy sem ily telepítési ügynököknek és udvarbíráknak beválhattak volna, mert, az 1566-ki lustra szerint a Székelyföldön összeíratott 2000 lófő, primor csak 60, a mi mutatja, hogy az első fokozathoz megkívánható nagyobb birtoktesttel akkor is kevesen birtak a Székelyföldön.

megnyirbálták s szerették volna a székely egyenlőséget aristocratia alkotása által felbomlasztani; de az nem sikerült, mert az ily idegen úton és alkotmányon kívül nemesítettek soha a Székelyföldön elismerve nem voltak, mindaddig, míg a székely nemzet a lustrák alkalmával be nem iktatta, tehát hozzájárulásával nem szentesítette, a mint azt alább okadatolva bebizonyítom; de az ily fejedelem által nemesítettek vagy jobban mondva nemesítésre kijelöltek több jogot vagy befolyást nem gyakoroltak a nemzet által nemesítetteknel.¹⁾

De nemcsak e téren volt megszorítva s jogilag kizárva az uralkodók beavatkozása, hanem a Székelyföldön soha sem létezett semmiféle királyi jog, semmiféle regale (mint korcsmárlási jog, malomjog, dézsma stb.); sőt az uralkodó a Székelyföldön soha sem örökölt, soha sem adományozott, itt soha senki java, birtoka, öröksége a koronára nem szállt, hanem örökölt és adományozott maga a nemzet.

Eddig az a felfogás uralkodott, hogy a kihalt székely család birtokát a szomszéd örökölte, azonban ez nem egészen és nem mindenütt volt így, mert az ilyen gazdátlan birtok néhol a községre szállt; de a község tartozott azt olyannak adományozni, a ki a jószággal járó hadkötelezettségnek megfelelni képes. Ha a birtok leányra (fiúleány) maradt, az tartozott hadképes férjet választani, az ilyet nem-választótól a község kárpótlás mellett elvette s olyannak adományozta, a ki a jószággal járó hadkötelezettségnek meg tud felelni. Megtörtént néha nagyon ritkán, hogy székely *fiúleány* jobbágyhoz ment férjhez; akkor a tisztek a jószágot megbecsülték, s ezen becsárt a *fiúleálynak* zászló alatt lévő firokonai lefizetvén, a birtok azok kezére ment át.²⁾ A székely örökség a hadi szolgálat alanyát képezvén, örökösen eladható nem volt, sőt még elzálogosítása is minden rokon megkínálása után engedtetett

¹⁾ Legnagyobb részben az ily fejedelem által nemesítettek nem is voltak eredeti székelyek, hanem betelepültek vagy úgynevezett libertinusok, inquilinusok. Fordultak elő a nemzeti fejedelemség hanyatlása korában csekély számban nova donatiók is a Székelyföldön; de ezek leginkább egyes erűszakos foglalások szentesítésére vagy biztosítására szolgáló visszaélések voltak, a mi ellen a székelyek tiltakozni soha el nem mulasztották.

²⁾ Lásd Apr. Cons. 119, 12. art. 4. rész.

meg. Az ily elzálogosított jószágra nézve elévülés nem volt, s bárminő távoli rokon bármikor kiválthatta: az eladományozás a község jogkörébe tartozott.

Erre nézve a lustralis könyvekben — a hová az ily átruházások és adományozások bejegyeztettek — számtalan bizonyítékot lehet találni; legyen elég itt egy pár nagyon is praegnans példára hivatkoznom.

Az 1635-ki lustralis könyvben ¹⁾ a Kézdi-székre bekebelezett *Oroszfalvára* vonatkozó következő bejegyzést találjuk: »*László Gergely öröksége falura szállt, fiai megholtak.*« Odább: »*Kéméndi Ferencz ob. (obiit) def. (deficiált) Forró Jánosnak adták jószágát.*« Odább: »*Benedek Ilyésné (obyt) jószágában Benedek György maradt falu adományából.*« Ismét: »*Bálint Péterné obyt, falura szállott öröks.*«

Ismét: »*Kis Forró Györgyné obyt, jószágában Vitalius István lakik falu adományából.*«

És ismét: »*János papné obyt, Kéméndi Tamásnak adta jószágát az falu, az szolgál (katonáskodik) rolla.*«

Sepsi-Szent-Györgynél bejegyezve találjuk: »*Danka Bálintné jószágának felét Zekely Boldizsár bírta, felét a város.*«

Ezen, a Rákóczi György fejedelem személyes jelenlétében megtartott hadi szemle ²⁾ évkönyvében még sok más a

¹⁾ Megvan eredetiben az Országos levélt. Erdélyi főkormányshéki osztályában J. 2. b. jegy alatt. E lustra alkalmával két példányban történt az összeírás, egyik Háromszék, másik, úgy látszik, a fejedelem számára. Ez utóbbi példányt adta be a főkormányshékhöz lisznyói Incze István; pár lap a végén hiányozván, ezt a kormányshéki a háromszéki példányból kiegészítette még a múlt század végén, a miért hálával tartozunk, mert a háromszéki példány 1849-ben megsemmisült.

²⁾ Hogy Rákóczi György 1635. okt. 25-én Uzonban személyesen jelen volt a sepsi-széki székelyek hadi szemlén s hogy okt. 28-ig ott mulatott, kitetszik Sebesi Boldizsár portai követéhez írt leveléből (lásd Mike Sánd. Gyűjt. Erdélyi helységekhez vonatkozó U betű), a melyben a többek közt írja: »Az székelyek mustráját az úr isten áldásából ez Sepsi székre bevégeztük, innen reggel Kézdi-Vásárhelyre mennünk. Itt a téren is volt 3 újni hó, az havasokon szügyivel éri a ló az havat.« És hogy Kézdi-Vásárhelyre azért ment, hogy ott Kézdi-szék hadi szemlénél jelen legyen, kitetszik ez év nov. 1-én Kézdi-Vásárhelyt bizonyos Bikfalvi Magyarországi Jánosné jobbágy ügyében kiadott rendeletéből, a melyben a többek közt írja, hogy: »A székelység javáért nem sajnálottuk személy

régi székely intézményeket megvilágosító és fentebbi állításaimat igazoló oly adatot találok, a melyeket itt egy kissé szellőztetni szükségesnek ítélek.

Így a Gelenczével szomszédos *Kézdi-Almásról* e feljegyzést találjuk: »*Nemes (primor) senki; primipilus Benő Mihály, fejedelemtől van armalissa.*«

Ez azt tanúsítja, hogy a fejedelemtől kapott nemeslevél nem tett senkit primorra, nem emelt senkit rendes osztályából magasabb osztályba vagy rendbe, hanem, ha primipilus kapta (mint jelen esetben), megmaradt primipilusnak. Csak is az esetben, ha gyalog (pixidarius) vagy inquilinus nyert ily fejedelmi nemeslevelet, iratott át a lófők közé, a mint kitűnik ugyanezen lustralis könyv *Nyujtódra* vonatkozó következő bejegyzéséből, a hol a *pedites pixidarii* rovatában ezt találjuk »*Nagy Máté és Jakabos Máté — mint a kik a fejedelemtől nemeslevelet nyertek — átíratnak a lófökhöz.*«

Vagyis a fejedelmi nemeslevél csak úgy érvényesülhetett, ha a lustra alkalmával nemzeti jóváhagyást nyert; de a fejedelmi nemeslevél az ily nemzeti jóváhagyást csak úgy nyerte meg, ha az illető szabad székely volt, mert ha inquilinus (beszármazott) vagy jobbágy volt, az csakis a gyalog rendbe volt besorozható, a mint erre is találunk e lustralis könyvben bizonyítékot, a hol a *Nagy-Borosnyóra* vonatkozó 53. lapon a *pedites pixidarii* rovatában ez áll: »*Nagy Miklóst, az apját Györgyöt, öcsét Jánost, Urunk eő Nagysága (a fejedelem) meg-nemesítette (így) Miklósért — ki Rakamaznál zászlót nyert — mindeniket.*« Megnemesíthette, de mert jobbágyok voltak, csak is a gyalog osztályba irattak be.

Hogy a székely örökség, mint a hadi szolgálat alapja, soha jobbágy kézre nem mehetett, kitetszik Rákóczi Györgynek épen e lustra alkalmával Kézdi-Vásárhelyről nov. 3-án kiadott igen érdekes magyar szövegű kiváltságleveléből,¹⁾ a szerint való leívetelünket, hogy eő kegyelmeket magunk látnok és fejenként megmustrálnok, s sok nemű panaszuk meghalgatásával, közöttök szép és rendes állapotot szereznénk.« Ugyaninnen ad ki nov. 3-án egy a székelység szabadságait biztosító kiváltságlevelét, melyre alább még visszatérek (megvan Miklósvárszék levéltárában).

¹⁾ Meg van ered. Miklósvárszék levélt. Másolat. Kovács István gyűjt. Acta Sic. 1500—1800. a kolozsvári unitar. colleg. levélt.

melynek 5-ik pontja így szól: »*Ha lófeu vagy darabont eoreokség deficiálna, azokat jobbágy kezébe esni ne engedjék, az ilyen lófeu vagy darabont leányok (fiúleány) eoreokségét becsüljék meg s árát a leányok legközelebbi lófeü vagy darabont atyafia tegye le s azzé legyen a jószág.*«

De a székely örökségnek nem csak jobbágy, hanem a főrendek kezébe jutását is elleneztek a székely intézmények, a mint kitetszik Bátori Zsigmondnak 1590. nov. 24-én Kolozsvárról kiadott rendeletéből,¹⁾ a melyben a többek közt azt írja: »*Úgy azt is elrendeljük, hogy ha a gyalogok valamelyike birtokát faluban vagy határán nagy szükségben elidegeníteni kénytelenítették, azt minden más vevő előtt a mi gyalogosaink válthassák magukhoz, s gyalog másnak mint gyalogosnak ne adhassa, ne zálogosíthassa el birtokát és örökségét. Ha valamely gyalog vagy pixidarius mindkét nemén kihalna, rendeljük, hogy az ingó és ingatlan vagyon vérszerinti oldal rokonaira szálljon. A ki csak férfi ágon hal ki, javai leányra szálljanak, s azt valamely gyalog, vagy szabad ember vegye feleségül, nem pedig valamely mágnás (így) vagy alatvalónk (megyei ember), hanem olyan, a ki fegyverrel szolgál azon gyalogságban stb.*«.

Tehát gondoskodva volt nemcsak arról, hogy a székely örökség ne degradáltassék (jobbágyi kézre ne jusson), hanem arra nézve is intézkedések történtek, hogy az a hatalmasak kezében se conglomeráltassék, s ily módon a hadkötelezettség alól ki ne vonassék. Ez más részről azt is megakadályozta, hogy a Székelyföldön a — másutt oly veszélyes mérveket öltött — oligarchia kifejlődést nyerjen, s egyesek elhatalmasodása a közzabadságot veszélyeztesse.

A székely örökséggel járó hadkötelezettség még kiskorúság esetében sem szünetelhetett, hanem az ilyen helyettesítéséről is gondoskodva volt. Erre vonatkozólag is több okmányi adatot hozhatok fel. Legyen elég itt főlemlítenem Bátori Zsigmondnak azon, 1584. máj. 19-én kiadott kiváltságlevelét, melylyel kovásznai Toót Pált a pixidariusok közé emeli, házát,

¹⁾ Megvan Kovács Ist. gyűjt. Acta Sic. 1500—1600. a kolozsvári unitar. collegium levélt. Következő év jún. 4-én ugyanily rendeletet ad ki Fehérvárról Maros-széket érdeklőleg.

javait adómentesíti, úgy azonban, hogy harcz idején tisztességes felszereléssel és fegyverzettel a hadmenetekben ő és utódai részt vegyenek. »*Ha ezek közt kiskorúak lennének, tartsanak felnőttéig alkalmas helyettesítő harczost.*«¹⁾ Még nyomatékossabban bizonyítja ugyanezen fejedelemnek 1591. márcz. 10-én Gy.-Fehérvárról kiadott kiváltságlevele, melylyel maxai Keresztes Kozmát, a népies állapotból kivéve, valódi pixidariussá teszi, adómentesíti, úgy azonban, hogy »*Had idején fegyverrel szolgáljon. E mentességeket adjuk oly feltétel alatt, hogy — miként a többi székelyeknél szokásban van — ha utódai fiatal zsenge korban maradvának hátra, mindaddig, míg férfi kort érnek el, más gyalogot állítsanak maguk helyett; de ha felnőttek, ők maguk teljesítsék a hadi szolgálatot.*«²⁾

A székely örökösödésnek még eredetibb módozatai merültek fel az aranyos-széki, *bogáthi praediumnál*, hol a magszakadtak birtoka az *első foglalóra* szállt egészen 1848-ig, a mely örökösödési módnak sajátos törvényeit közöltem »*A Székelyföld*« című munkám V. kötetében.

Mind ezt nem alterálja az, hogy a fejedelmi korban csekély mérvű fejedelmi adományozások történtek a Székelyföldön is, mert az ily eladományozás alá jött kisebb birtoktestek akkép keletkeztek, hogy a Székelyföldön már az Árpád és vegyes házból való királyok alatt épült — a keleti határszél védelmére — néhány királyi vár: mint a *szentléleki, várhegyi* (későbbi Székely-Bánja) a hajdan Székelyföldhöz tartozott Barczaságon *Törcs, Királykö* és *Höltövény* vára, és az *udvardi vár* (később Székely-Támadt) Székely-Udvarhelyen. E várakhoz bizonyos jószágok (sőt az udvardihoz Oláhfalu falu is) tartoztak, melyek e várak parancsnokai és nem a székely hatóságok alatt állottak. E várbirtokok, vagy mint gyakran neveztetnek »*fejedelmi birtokok*«, képezték a fejedelmi eladományozás tárgyait. Az ily vár- vagy fejedelmi birtokok később szaporodtak az által, hogy János Zsigmond alatt a székelység — épen ős alkotmánya és intézményei megsértéseért — felázadván, az 1562-ki túlszigorú segesvári országgyűlés — a

¹⁾ Lásd Liber Reg. S. Báthori I. 355.

²⁾ Lásd Kovács Istv. Gyűjt. Acta Sic. 1500—1600. a kolozsvári unitar. collegium levélt.

székely alkotmány felfüggesztésével és praegnans megsértésével — sokakat jobbágyságra vetett, ¹⁾ többeknek javait elko-
bozta és az udvarhelyi és várhegyi várakhoz csatolta, mint »*királyi birtokokat*.« Ezek — a korábbi várbirtokokkal — képezték a fejedelmi adományozás tárgyait, de ez számbavehetetlen csekélység volt a fejedelmi adományozás alól kivont, soha koronára nem szállt székely birtokok és örökségek nagy complexuma mellett, melyeket kihalás esetében nem a fiscus, hanem a székely nemzet alkatrésze, a község örökölt és adományozott el, *nem* és *ág* szerinti véreire, ha pedig ilyen nem volt, szomszédra szállt.

A népfönségnek ily hatalmát sehol széles Magyarországon feltalálni nem tudjuk, csakis Torda városában, a hová — mint székely lakosság által népesített városba — fejedelmi kiváltságlevéllel ültette át Bátori Zsigmond e székely jogot 1602-ben, május 1-én, Fehérvárról kiadott azon adománylevelével, a melyben előrebocsátva, hogy hű Torda városa iránti kegyességét megmutatni akarván, rendeli, hogy azon mostani és később oda települő nemesek — most és jövőben — a kik fi- és nőágon kihalnak, azoknak a városban és területén levő javai nem fiscusra és a mi s utódaink adományozására; hanem Torda város polgáraitra és utódaira szálljanak, miután úgy a mi, mint a fiscus minden örökösödési jogát Torda város polgáraitra ruháztuk és ruházzuk át stb. ²⁾

És Torda város ennek következtében örökölt háztelkeket és külbirtokokat adományozott is, a mint azt egy más munkámban okadatolva ki fogom mutatni. ³⁾ Ámde e fönségi jogot e város fejedelmi adománykép nyerte, a székely községek pedig azt semmi nemű fejedelmi diploma által nem nyerték, hanem gyakorolták ősi joguk és székely alkotmányuk

¹⁾ Jobbágysággal büntették azokat is, kik hadból haza szöktek, úgy azokat is, kik kellelőleg fölfegyverezve nem voltak, a mint mutatja az 1635-ki lustralis könyvnek ez a, Uzoni Nagy Györgyre vonatkozó, megjegyzése: »Ha 3 holnap alatt fegyvere nem lészen, eladják jobbággyúl.«

²⁾ Eredetiben hártýára írva megvult Torda város levéltárában beiktatva Liber Reg. Sig. Báthori 1601—1602. L. M. A. fol. 156. Másolatban Kemény József. Reg. Arch. IV. 361.

³⁾ Lásd Torda város és környéke című munkámban.

alapján, a mely az uralkodók minden beleelegyedését egyenesen kizárta. Nem írott törvény adta e jogot a székeknek, hanem a szokásjog és az ezeréves joggyakorlat, a mely minden írott §-nál erősebb és hatásosabb.

E mellett a székelv egészen az újabb időkig választotta minden politikai, korábban minden katonai, hivatalnokait és tisztviselőit, szabadon, minden uralkodói megerősítés nélkül. E tisztviselők egészen máskép neveztek, mint az ország más megyéiben.¹⁾ A közgyűlések vagy markalisok oly demokratikus szerkezetűek voltak, hogy, a míg másutt csak a nemesség volt tagja: a Székelyföldön minden született nagykorú székelv jogosult tagja volt, s a legutolsó, a legszegényebb székelv is ott a legnagyobb úrral egyformán szólási, szavazási és választási joggal bírt.

Szóval a székelv alkotmány a tiszta democratiára és a népfőnség elméletére volt fektetve, mely minden hűbéri és egyeduralmi fogalmakat kizárt; míg ellenben a magyar alkotmányba sok feudális intézményt ültettek át, melyek a királyi hatalom kiterjedését és a kiváltságos osztályok kifejlődését idézték elő, természetesen a népszabadság rovására.

Lehet-e már most józanul feltenni, hogy gyűlevész népből összealkotott katonai telepnek az anya-hon ily roppant nagy jogot s egész külön alkotmányt adott volna, és ezt adta volna a nélkül, hogy annak krónikáinkban, adományleveleink gyűjteményeiben és törvényeinkben semmi nyoma fenn ne maradjon akkor, a midőn a csekélyebb jogi mozzanatot érintő arany bullát bírjuk; akkor, a midőn egyes városok kisebb nyomatékú és jelentőségű kiváltságairól és jogélvezményeiről okmányi adatokkal bírunk; akkor, a midőn egyes kis települő csoportok letelepítése és azok jogviszonyai adománylevelekkel és törvényekkel körvonaloztattak és szabályoztattak.

Lehet-e józanon feltenni, hogy az anya-állam kevesebb joggal, megszorítottabb hatáskörrel megelégedett volna a gyarmatnál. Lehet-e józanon feltenni, hogy egy gyűlevész népből összetoborzott telepnek oly főnségi jogokat, oly szabadsá-

¹⁾ A főispán helyett volt főkirálybíránk, a ki szintén választatott, az alispán helyett alkirálybíránk, a szolgabíró helyett dullónk és így tovább, régen a rabonbáni korban fő- és nagy rabonbán, gyula, harkász, stb.

gokat engedtek volna, a minővel az anya-nemzet soha vagy legfőlebb csak a honfoglaláskor bírt.

Avagy e különleges intézmények, e soha semmiféle monarchicus államban nem élvezett népfőnségi jogok, e páratlanul nagyszerű democraticus államszervezet nem arra mutatnak-e s nem a mellett tesznek-e tanúbizonyságot: hogy a székely (rokon eredetű hún) ős lakója volt e hazának, a melyet a honfoglaló magyarok nem hódítottak meg, hanem szövetkeztek velők; s ép azért, mert a honfoglalás és a magyar államalakítás nagy művében hathatósan közreműködtek, alkalmasint behívóik, mindenesetre vezetőik és előharczosaik voltak, ¹⁾ mint ős lakóknak — kik itt Atilla örökségét fenn tarták, — mint hű szövetségeseiknek — kik a honfoglalás terhes munkájában segédkeztek — jutalmúl és elismerésül, de ős birtoklási joguknál fogva is szerződésileg ²⁾ biztosíták régi előjogaikat, ősi intézményeiket és szép democraticus államszervezetöket, s azután is századok hosszú során át mindig respectálták és érvényben tartották; mert a székely soha sem élt vissza, hanem mindig úgy élt azokkal, hogy a közös haza üdvére, legerősebb védelmére s alkotmánya biztosítására használta; de respectáltatta maga a székely is, mert mindannyiszor, valahányszor azt sértették és nyirbálták, kész volt hatalmas fegyverével is megoltalmazni; a székely fegyverekre pedig a magyar államnak mindig szüksége volt, mert keleti határai — melyeket a székelyek fedeztek — folyton ostromolva voltak s a székelyek odaadó védelme nélkül veszélyeztetve is lettek volna.

E határokon csakis akkor tört át ellenség s hazánk felett csak akkor tudott győzedelmeskedni, midőn ősi intézményei és democraticus szerkezetének megsértése által a

¹⁾ Béla névtelen jegyzője és Kézai krónikája szerint is.

²⁾ A Csiki chrónikában tisztán nyomát találjuk annak, hogy Árpád a székelyekkel szövetséget kötött, megvannak e szövetségnek még a pontozatai is. Sőt a keresztyénség felvétele után is, miután Szt. István királyunk az ős vallásukhoz ragaszkodó székelyek ellenállását megtörte, szintén szövetséget kötött a székelyekkel, melyben a székelyek ős államszerkezete elismertetett, régi hivatalnokaik meghagyattak, azok hatásköre érvényben maradt, adó- és tizedmentessége megállapított. (Láss erről többet »Székelyföld«-öm I-ső k. előismertetésében.)

székelyek felingerelve, fegyvereiket nem az ellenség, hanem saját sértett jogaik védelmére fordították.

Nem kell azért a székely önérzetét, nagy multjából merített önbizalmát és méltó büszkeségét sérteni, hogy a jövőben is fölemelt fővel és önérzetesen — őseitől rá szállt kötelezettségként — teljesítse a hon védelmét, veszélyeztetett keleti határainkon; hogy a vész napjaiban az uralkodó felhívására felelhessék azt, a mit az őket vallásszabadsági harcaira felhívó Rákóczi Györgynek feleltek, az 1635-ki lustralis könyv végére bejegyzett e szép distichonban:

Princeps. *Cito Gens Siculum cape, res uti postulat, arma.*

Siculi. *Ibimus et validis pro te pugnabimus armis.*
